
PREMISLEK O BODOČIH NALOGAH AFRIKANISTIKE

René Pelissier

215

IZVLEČEK

Zgodovina odkrivanja Afrike je doslej temeljila predvsem na zahodnih virih in avtorjih. Ob tej enostranski orientaciji je prezrla prispevek zlasti slovanskih narodov. V zvezi s tem avtor obravnava nekatere slovenske, hrvaške in srbske raziskovalce Afrike. Pričujoče besedilo je predstavil na predavanju na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 24. aprila 1992.

ABSTRACT

The history of how Africa was discovered has been up to now based predominantly on Western sources and authors. This one-sided orientation has neglected the contribution of the Slav peoples to the subject.

The author discusses several Slovene, Croatian and Serbian researchers of Africa. The article was presented in a lecture at the Faculty of Arts in Ljubljana on April 24, 1992.

Iz kakšnih skritih in zapletenih vzgibov se specialist za moderno portugalsko govorečo Afriko poloti razlaganja teksta o pra-jugoslovanskih popotnikih v črni Afriki? In kakšna avtoriteta mu to dovoljuje? Priznajmo takoj: prav nobena avtoriteta. Žal res nobena avtoriteta, ampak še nepotešeno radovedno zanimanje za protagoniste drugotnega pomena, ki jih mimogrede omenja kolonialna zgodovina Portugalske. Pri proučevanju njenih senegalskih kolonialnih trgovskih postojank iz 19. stoletja dejansko naletimo na imena oficirjev in celo guvernerjev, ki v kontekstu portugalsko govorečega tropskega ozemlja zvenijo tako čudno, da se sprva vprašamo, če naj za to spet obdolžimo črkostavce ali korektorje lizbonske tiskarne. A »Sczelmitsky« je vendarle preveč in »Dziezatsky« presega vse meje. Niti raztresen vajenec ne bi mogel imeti dovolj nerodnih prstov, da bi v portugalsčini zagrešil takšne pravopisne napake. Povsem razumljivo, kajti to so imena Poljakov. Za temi »eksotičnimi« priimki se torej skrivajo popolnoma realni akterji, vrh tega pa se imena nekaterih izmed njih pojavljajo na platnicah razprav, ki veljajo za klasična dela lokalnega zgodovinopisja. Njihova identiteta torej ni izmišljena.

A mar se ni med temi sumljivimi uradniki iz kolonialne uprave in za glavnim guvernerjem Kapverdskih otokov s provincami (1818-1822) Antóniem Pussichem, skrival mornariški častnik in avtor več publikacij o otokih¹, po rodu iz Dubrovnika, sicer pa naturaliziran Portugaliec? Ko se je izkazalo, da je bila naša intuicija glede tega pravilna, nas je želja, da bi izvedeli, če je morda ta Antun Pušič (1760-1838) v svojem materinem

¹ Antonio Carreira, *Descrições oitocentistas das ilhas de Cabo Verde*, Lisboa 1987.

jeziku zapustil kakšen opis Zahodne Afrike, spodbudila k temu, da smo pisali Združenju jugoslovanskih afrikanistov, ki so se prav takrat (1988) ukvarjali s sestavljanjem jugoslovansko-afrikanistične bibliografije. Njihov odgovor je bil na žalost negativen, toda našo pozornost je usmeril k nekemu drugemu Hrvatu, Dragutinu Lermanu, ki je v letih 1880 in 1890 za Neodvisno državo Kongo služboval na angleški meji. Po srečnem naključju je bil prav takrat na izid pripravljen njegov še neobjavljeni dnevnik (Dragutin Lerman, *Afrički dnevnik*, Zagreb 1989). Na žalost nam dnevnik ni razkril nič koristnega v zvezi z Angolo, spoznali pa smo njegovo urednico (Aleksandro-Sanjo Lazarevič), ki nam je povedala, da je nek - tokrat slovenski - raziskovalec, pravkar objavil delo v čast tistih popotnikov, ki so iz njegove domovine odšli po širnem svetu (Zmago Šmitek, *Klic daljnih svetov*, Ljubljana, 1986). Dobrohoten povzetek v angleščini ni na naš portugalsko-afriški mlin speljal nobenega novega vodnega curka, razen mogoče dejstva, da bi se lahko tudi za iz angolskih kronik slavnega naturalista Friedricha Welwitscha, ki je veljal za Avstrijca, nekega dne - če bi se le malo poglobili v njegov rodovnik - izkazalo, da je v resnici Slovenec.

Po drugi strani pa smo ob branju Šmitkovega povzetka ugotovili, da je bila naša nevednost glede teh popotnikov po zemeljski obli, po rodu iz nepomembnega koščka avstro-ogrskega imperija, za nekoga, ki si umišlja, da ve dve ali tri stvari o odkrivanju črne Afrike, zares graje vredna. Seveda so bili za zgodovinarje težko opazni: nihče izmed njih ni bil kakšen Caillié², ki bi ga kasnejši čas kanoniziral. A k temu je bilo treba prišteti še dejstvo, da se pri teh - bolj ali manj germaniziranih - Slovanih, ni vedno omenjala njihova prava »posthumna« nacionalnost. Nekaterim so celo spremenili imena. Tako je bil še leta 1988 za afrikanistične avtorje z Dunaja in okolice Ignacij Knoblehar pristen avstrijski misijonar, bolj poznan pod imenom Ignaz Knoblecher (*Abenteuer Ostafrika. Der Anteil Österreich-Ungarns an der Erforschung Ostafrikas*, Eisenstadt, 1988, str. 262-263), četudi je objavjal tudi (in skoraj prav toliko) v slovenščini. Ta problem nacionalnih identitet, ki so jih zameglile ali prikrile naturalizacija, asimilacija, previdnost ali pa spodobnost, nas niti ne preseneča niti ne podira naših pridobljenih prepričanj. Konec koncev se že dolgo sprašujemo, kaj je ruskega in kaj nemškega v imenu Junker, kaj avstrijskega in kaj madžarskega v Téléki, kaj britanskega in kaj ameriškega v Stanley, kaj francoskega in kaj ameriškega v Chaillé-Long, itd. Celo Brazza in nekateri Savojski v Sudanu za ljudi na drugi strani Alp nihajo na rezini britve. Študij zgodovine odkrivanja Afrike - in še bolj njegovo vulgarizacijo - so ponovno oblile hladne in grenke vode kričavega nacionalizma in šovinizma.

Bi mar morali - pa naj je šlo za Slovence ali za Hrvate - še naprej pustiti v senci jezikovnih pregrad te popotnike, ki so jih med iskanjem svojih junaških utemeljiteljev k življenju obudili njihovi skrbni afrikanistični nasledniki? O zbirkah, ki so jih zapustili muzejem na ozemlju treh sedanjih držav, nismo nikoli slišali niti besede. Članek o teh predhodnikih v francoščini se nam je zdel primeren za zapolnitev takšne vrzeli.³ A ker je bil takrat (leta 1989) še v veljavi federalni kontekst, smo se spraševali, če bi se bilo pravilno omejiti le na zahodni del Jugoslavije. Po naši presoji je bilo, nasprotno, potrebno izbrskati na dan vse tiste popotnike, ki so bili rojeni na tedanjem jugoslovanskem ozemlju in so s svojih potovanj južno od Sahare prinesli še kaj drugega kot samo mrzlico. Naša prva dva

² René Caillié, francoski raziskovalec Afrike (1799-1838).

³ Avtor se sklicuje na tekst: Z.Šmitek - S. Lazarevič - D. Petrović, Note sur les voyageurs et explorateurs slovens, croates et serbes en Afrique avant 1918 et sur leurs collections, napisan za *Revue française d'histoire d'outre-mer*.

avtorja, Šmitek in Lazarević, sta torej pritegnila še srbsko etnologinjo Djurdjico Petrović. Kljub naši radovednosti - ki verjetno ni bila dovolj prepričljiva - članek, ki je temu sledil, ni prišel dlje kot do Črne gore. Drugače povedano: našli nismo ničesar o morebitnih popotnikih iz Bosne in Hercegovine niti iz Makedonije. Zaradi omejenega obsega raziskave ali zaradi drugih razlogov ni v njem povedanega ničesar o podložnikih iz poznega turškega imperija, ki je - ne pozabimo! - Bosno in Hercegovino suvereno upravljal do leta 1878, območja albanskega in makedonskega prebivalstva pa do leta 1913. Če bi upoštevali vlogo, ki so jo ti evropski turški podložniki vse do konca igrali v administrativnih in vojaških organih na območju Vrat in tudi če pri tem sploh ne bi omenili poslovnih krogov v Solunu, Carigradu, Izmiru, itd., nas ne bi presenetilo, ko bi nekega dne izvedeli, da so (ponovno) odkrili še kakega pra-jugoslovanskega popotnika, ki je s popotovanj prinesel afriško zbirko ali pa v turščini oz. v svojem lokalnem jeziku zapustil poročilo o svojih pustolovščinah v Čadu, v Sudanu ali pa, na primer, na Rogu Afrike. A nikar s svojimi lastnimi predpostavkami ne načenjajmo spet vprašanja Orienta in se zadovoljimo z nekaterimi ugotovitvami o vsebini obravnavanega članka treh avtorjev.

V njem lahko opazimo, da se naši avtorji zanimajo predvsem za osebnosti, ki so zapustile otipljive sledove - publikacije, še posebej pa zbirke - svoje afriške preteklosti. Zaradi hvale vrednega prizadevanja za natančno identifikacijo puščajo ob strani anonimneže in tu še posebej mislimo na vse slovenske in dalmatinske mornarje, ki so pluli na ladjah Cesarske in kraljevske mornarice in v 19. stoletju večkrat pristajali v črni Afriki. Lahko predvidevamo, da se že davno pred njimi tudi nekateri Tržačani in dubrovniški državljani niso omejevali samo na Sredozemsko morje. Ne bi govorili o kratkotrajnem obstoju (1777-1783) avstrijske prekomorske trgovske postojanke na območju današnjega Maputa, dovolili pa bi si svetovati morebitnim slovenskim ali hrvaškim nadaljevalcem, naj se posvetijo drugim avstro-ogrskim članom katoliških misijonov zunaj Sudana. Dobro bi bilo, na primer, preveriti, če ni kakšen duhovnik, ki je iz katere njihovih župnij odšel v Etiopijo, nemško Afriko, Mozambik ali celo v Kongo, zapustil kakih zapisanih ali že kar objavljenih sledov. Tudi Južna Afrika se nam zdi obetavno območje za takšne raziskave, pa četudi samo zaradi pomena lokalne hrvaške skupnosti. Sicer pa najdemo najmanj eno trgovsko ladjo, ki je konec sedemdesetih let 18. stoletja doživela brodolom in bila opljenjena v otočju Bissagos, kar nas napelje na misel, da je obstajala trgovska menjava z zahodno Afriko, o čemer pričajo dunajski arhivi (*Quellen zur Geschichte Afrikas, Asiens und Ozeaniens im Österreichischen Staatsarchiv bis 1918*, München, 1986). Ni torej nujno, da bi še nepoznane afrikaniste lahko odkrili izključno v muzejih iz notranjosti, tudi v obmorskih mestih bi se verjetno kaj našlo. Arhivi v Trstu in v drugih Italiji priključenih pristaniščih verjetno prav tako skrivajo kako presenečenje. In morda tudi arhivi v Budimpešti.

Vendar pa je le res, da takšna morebitna odkritja - razen če ne odkrijemo kaj nepredvidenega - ne bi smela bistveno spremeniti zgodovinopisja o potovanjih v črno Afriko. Miza in jedilni list sta že davno pripravljena. Seveda bi ga lahko dopolnili, a presenetilo bi nas, če bi se razkril kak nov Burton ali kak neznan Cameron. Niti 19. stoletje niti predhodna stoletja na tem režnju Srednje Evrope niso bila kaj prida ugodna za načrtovanje ekspedicij v daljne kraje. Celotni narodi, ki so bili materialno in kulturno v najboljšem položaju (Slovenci, Hrvati in banatski Madžari), so spadali k državi, ki je, tudi če se je bežno spogledovala z imperialističnimi ambicijami v vzhodni Afriki (Sudan, Rdeče morje, otok Socotra) ali pa pestovala načrte za politične (Kenija) in verske utopije

(sionistično središče v Ugandi) - te zadnje so bile povsem zasebne narave - vse to vedno pustila v obliki možnosti. V nekem smislu je Avstro-Ogrska imela svoje »kolonije« znotraj svojih meja in množica notranjih problemov je potlačila bežne načrte za ekspanzijo v tropske predele. Na severu je bilo torej nekaj zanimanja z majhno ali nikakršno uradno podporo. V turškem delu očitno nobenega afrikanističnega navdiha, vse do dokončne ukinitve imperija leta 1913. Velikanski problemi po ponovni pridobitvi neodvisnosti v Srbiji, ki je bila navsezadnje tudi vključena v turški imperij. Vsi ti faktorji seveda niso mogli ravno spodbujati afrikanističnih nagnjenj lokalnih elit, ki so imele nujnejše skrbi, začenši z utrditvijo ali ohranitvijo nacionalnih identitet, političnim in kulturnim bojem ali, preprosto, z ekonomskim preživetjem. In tudi kneževina Črna gora si ni mogla privoščiti tega razkošja, da bi redila številne Livingstonove posnemovalce.

218

Navsezadnje je bil ob dejstvu, da so bile lokalne ali centralne države in upravne službe nesposobne ali pa jih sploh ni bilo, da so bile geografske družbe redke oziroma neobstoječe, da so bile trgovske zbornice bolj usmerjene k tradicionalnejšim trgov in plovbi, afrikanizem zgolj stvar posameznikov, ki jih je gnala nuja, nagnjenje ali pa - pri nekaterih premožnih mogotcih - želja, da bi se posvetili neki modni športni, lovski in mondeni muhi, ki je elegantno zapolnjevala prosti čas srednjeevropske aristokracije. Odprtost na morje je pri tem omembe vreden element, ni pa nepogrešljiv niti zažosten, da bi lahko sam zbudil učeno afrikanistično tradicijo. Dovolj bo, če kot dokaz navedemo vztrajnost, pomen in številčnost švicarskih popotnikov v črni Afriki in, *a contrario*, molčečnost atenske Narodne knjižnice ko poskušamo v njej izvedeti, če obstaja vsaj en v grščini objavljen potopis po črni Afriki izpod peresa kakega Grka pred letom 1914, ob splošno znanem dejstvu, da je helenistična diaspora od 18. stoletja naprej ena izmed najpomembnejših in da preplavi celotno vzhodno ter centralno Afriko, od Sudana pa vse tja do Rta.

Po tej digresiji si lahko dovolimo postaviti trditev, da naši trije avtorji, Slovenec, Hrvatica in Srbkinja, mednarodni znanstveni skupnosti delajo veliko uslugo, saj njeno pozornost usmerjajo k prezrtim posameznikom, ki so - na svoji ravni in s sredstvi ter znanji, ki so jih imeli v svojem času na voljo - v svoji domovini znatno ali pa skromno pripomogli k spoznavanju črne Afrike. Priklanjamo se njihovemu spominu... in se zahvaljujemo Antunu Pušiču, ki nam je dal priložnost, da smo se iz Lizbone ozrli tako daleč na vzhod.

BESEDA O AVTORJU

René Pelissier, dr., francoski afrikanist, je strokovnjak za portugalsko in špansko govorečo Afriko in avtor osmih knjig v seriji Ibero-Africana.

ABOUT THE AUTHOR

Dr. René Pelissier is a French scientist engaged in African Studies, expert for the Portuguese and Spanish speaking parts of the continent and the author of eight books in the Ibero-Africana series.